

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 3 (P3)

HUKURI 2010

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 100

Papila leri ri na 15 wa tipheji.

XIYENGE XA A: SWITSHURIWA SWA SWITSALWANA**XIVUTISO XA 1****1.1 Migingiriko ya Mfumo wa xidemokirasi wa Afrika-Dzonga.**

Mukaberiwa a a hlamusele hinkwaswo leswinene swi nga endliwa hi Mfumo wa xidemokirasi wa Afrika-Dzonga. Swin'wana swa swona swi nga va leswi landzelaka:

- Ku herisa xihlawuhlawu hi ndlela yo rhula.
- Vutshamo/tindlu.
- Dyondzo yo fana ya mahala eswikolweni.
- Ku ringanisiwa ka rimbewu.
- Ku hlonipha/xixima timfanelo ta vana na vamanana.
- Masiku yo hlawuleka lama fambelanaka na gondzo ro ya eka ntshunxeko.
- Swivandla swa mitirho.
- Ndlandlamuko wa swa mabindzu na ikhonomi.
- Ku ava swifundzankulu swa kaye.
- Ku herisiwa ka xigwevo xa rifu.

[50]**1.2 Khombo ra movha leri ndzi ri voneke/Nghozi ya movha leyi ndzi yi voneke.**

Mukamberiwa u ta hlamusela leswi a swi voneke na matitwelo ya yena./Na loko yena a ve un'wana wa lava a va ri eka xifambo./Na loko a ri n'wamilenge na yena a tlumbiwile na swona a hi swi amukeleni. Eka nkanelo wa yena a nga ha katsa na leswi landzelaka:

- Ndhawu.
- Siku.
- Nkarhi.
- Laha a swi voneke a ri kona.
- Nhlayo ya mimovha leyi nga khumbeka.
- Swivangelo.
- Ku vaviseka ka swo famba.
- Ku vaviseka ka vanhu.
- Ku fika ka vaphalari, ku katsa vahundzi hi ndlela, maphorisa na va vutshunguri.
- Leswi ngi swi endliwile ku papalata nghozi.

[50]

1.3 Vutomi laha Afrika-Dzonga endzhaku ka mphikizano wa bolo ya milenge wa 2010.

Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena ku ya hi tlhelo ra:

- Swa mitlangu na vuhungasi.
- Swa tipolitiki.
- Swa ikhonomi.
- Swa vukhongereri.
- Matshamelo ya vanhu.
- Swa miako.

[50]**1.4 Thekinoloji yi antswisa vutomi.**

Mukamberiwa a nga ha komba vonelo ra yena, laha a nga kombaka ku pfuna na ku onha ka yona. Swin'wana swa swona hi leswi landzelaka:

Ku kombisa nkoka lowu tisiwaka hi:

- Selulafoni.
- Khomphyuta.
- Fekisi.
- Tithelvhixini.
- Switirhisiwa swa le xitangeni.
- Switirhisiwa swa le mapatwini.
- Switirhisiwa swa vutshunguri.
- Swo famba, na swin'wana na swin'wana.

Ku onha

- Vukhamba.
- Ku dyondzisa vana swo huma endleleni.
- Vulolo.
- Tinghozi.
- Vuvabyi, na swin'wana na swin'wana.

[50]**1.5 Vuteki bya mahungu.**

Mukamberiwa a nga ha komba vonelo ra yena laha a nga paluxaka nkoka wa ntirho lowu na ku olova/ku tika ka wona. Swi nga ha katsa na leswi nga laha hanshi:

- Xikongomelo i ku nyika timhaka leti humelelaka etikweni.
- Ku chela munyu eka timhaka tin'wana. (Mukamberiwa a nga ha nyika swikombiso swo karhi leswi a nga hlangana na swona).
- Ntshunxeko lowu va nga na wona vaviki va mahungu.

[50]

1.6 Vantshwa na swipyopyi.

Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena mayelana na mhaka leyi.
Swin'wana swa swona swi nga va leswi landzelaka:

Swivangelo:

- Ku tshama na vanghana lava nga na mahanyelo yo biha.
- Ku tsakisa vanghana.
- Ku navela ku twa leswi lava dzahaka va twaka swona.
- Swipoto.
- Ku sindzisiwa.
- Madzolonga emindyangwini.

Tindlela to antswisa:

- Ku va na mihlangano leyi lwaka na swipyopyi na swidzidziharisi.
- Ku nyika vana mali yo tala laha yi kotaka na ku xava swidzidziharisi.
- Ku tikisa nawu wa tiko eka lava kumekaka va ri na swidzidziharisi kumbe lava endlaka mabindzu hi swona.
- Ku tumbuluxa swivandla swa vuhangaselo swo tala laha vantshwa lava va nga hungasaka kona.

[50]**1.7 Ku mbundzumuxiwa ka tindlu hi vamasipala kumbe vaaki.**

Mukamberiwa u ta komba matwiselo ya yena. Ku mbundzumuxiwa ka muako hi teretere swi nga va swi vangiwa hi:

- Ku nga va n'wini wa muako a lavaka ku aka hi vuntshwa/ku tirhisa ndhawu ku endla swin'wana, xik. Vurimi.
- Ku nga va masipala a hlongolaka munhu loyi a akeke swi nga ri enawini.
- Ku nga va mfumo wu rhurhisaka vanhu hi xikongomelo xo aka swin'wana, xik. Xiporo, gondzo, tifeme na swin'wana na swin'wana.

[50]**1.8 Vukungundzwana na xin'wanamanana eka tindhawu to hambanahambana na ku swi herisa.**

Mukamberiwa u ta paluxa leswi a tivaka swona hi vukungundzwana. Leswi nga katsaka na leswi landzelaka:

- Ku nyikana mitirho hi xixaka.
- Ku humesa mali loko u lava ku pfuniwa.
- Ku nyamalarisa vumbhoni bya milandzu.
- Manyikanelo ya tithendara.

Ku swi herisa:

- Ku xiyisisa matirhelo ya vatirhi na lava va va lawulaka nkarhi na nkarhi.
- Ku paluxa lava va voniwaka va endlaka manyala.
- Nsirhelelo na ku hakela lava paluxaka vukungundzwana.

[50]**NTSENGO WA XIYENGE XA A: 50**

XITANDZHAKU XA A: RHUBIRIKI YO KOREKETA RIRIMI RA LE KAYA**XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YO KOREKETA RIRIMI RA LE KAYA (50 WA TIMARAKA)**

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanyana	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana/bya madyondza	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi
	80 – 100%	70 – 79%	60 – 69%	50 – 59%	40 – 49%	30 – 39%	0 – 29%
VUNDZENI NA NKUNGUHATO	24 – 30	21 – 23½	18 – 20½	15 – 17½	12 – 14½	9 – 11½	0 – 8½
Khodi: VN	-Vundzeni i byo hlawuleka, bya vutitumbuluxeri bya xiyimo xa le henhla.	-Vundzeni i bya xiyimo xa le henhla, bya vutitumbuluxeri.	-Vundzeni bya twisiseka naswona byi na nkhulukelano wa le henhlanyana.	-Vundzeni byi fambelana na nhlokohaka naswona byi na nkhulukelano lowu amukelekaka.	-Vundzeni hi lebyo enela, byo andlariwa hi ndlela ya ntolovelo naswona nkhulukelano wa timhaka a wu hetisekangi.	-A hi mikarhi hinkwayo laha vundzeni byi twakalaka naswona byi pfumala nkhulukelano.	-Vundzeni bya huhula swinene naswona byi pfumala nkhulukelano.
30 WA TIMARAKA	-Mahungu ya na nthontho naswona ya hlutekile.	-Mahungu ya koka rinoko naswona ya tsakisa.	-Mahungu ya tsakisa naswona ya khorwisa.	-Mahungu ya tsakisa naswona i ya vutitumbuluxeri lebyi amukelekaka.	-Mahungu ya tala ku fambelana na nhlokohaka kambe ya kayivela vutitumbuluxeri.	-Mahungu lama boxiwaka a ma talangi naswona ku na mbuyelelo wa timhaka.	-Mahungu lama boxiwaka a ma tsakisa naswona ku na mbuyelelo wa timhaka.
	-Nkunguhato & mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi hlantswekeke no amukeleka.	-Nkunguhato & mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi kombisaka vutshila no amukeleka.	-Nkunguhato & mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi xi nga kahle swinene naswona xa amukeleka.	-Nkunguhato & mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi enerisaka naswona xa amukeleka.	-Nkunguhato & mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana xo enela lexi nga na nkhulukelano lowu twisisekaka hi ku olova naswona xa amukeleka.	-Hambileswi nkunguhato & mpfapfarhuto wu nga endliwa, xitsalwana a xi andlariwangi kahle naswona a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ra le Kaya.	-Nkunguhato & mpfapfarhuto a wu andlariwangi hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsalwana i ya xiyimo xa le hansu.

RIRIMI, XITAYILI & KU HLELA Khodi: RXH 15 WA TIMARAKA	12 – 15	10½ – 11½	9 – 10	7½ – 8½	6 – 7	4½ – 5½	0 – 4
	<p>-Lemuka nkoka wa matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta.</p> <p>-Ririmi na mahikahatelo swi tirhisiwile hi nkhaqato.</p>	<p>-Lemuka nkoka wa matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta.</p> <p>-Ririmi na mahikahatelo swi tirhisiwile hi mfanelo.</p>	<p>-Vumbhoni byo kota ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta bya tikomba.</p> <p>- Ririmi na mahikahatelo swi tala ku va swi tirhisiwa hi mfanelo.</p>	<p>- Kota ku lemukanyana nkoka wa matirhiselo ya ririmi.</p> <p>- Matirhiselo ya ririmi i ya ntolovelo naswona mahikahatelo i ya le xikarhi.</p>	<p>-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi hi lamo enela.</p> <p>-Matirhiselo ya ririmi ya kayivela naswona mikarhi yin'wana mahikahatelo ya na swihoxo.</p>	<p>-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi i ya madyondza.</p> <p>-Matirhiselo ya ririmi ya tsanile naswona mahikahatelo ya na swihoxo.</p>	<p>-Malemukelo ya matirhiselo ya ririmi i ya xiyimo xa le hansu swinene.</p> <p>-Matirhiselo ya ririmi ya tsanile naswona mahikahatelo ya na swihoxo swo tala.</p>
	<p>-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi nkhaqato swinene.</p> <p>-Mahlawulelo ya marito lama tirhisiwaka ya hlutekile naswona i ya xiyimo xa le henhla.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na nhlokohaka hi ndlela yo hlawuleka.</p> <p>-Xitsalwana a xi na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.</p>	<p>-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le henhla swinene.</p> <p>-Tirhisa tindlela to hambanahambana ta mahlawulelo ya marito hi ndlela ya vutshila.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na nhlokohaka.</p> <p>-Xitsalwana a xi tali ku va na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.</p>	<p>-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le henhla.</p> <p>- Mahlawulelo ya marito lama tirhisiwaka ya fambelana na nhlokohaka.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na nhlokohaka.</p> <p>-Xitsalwana a xi talangi swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.</p>	<p>-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le henhlanzana.</p> <p>- Mahlawulelo ya marito ya le xikarhi.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokohaka.</p> <p>- Hambileswi xitsalwana xi nga xopaxopiwa no hleriwa xi pfa xi va na swihoxo.</p>	<p>-Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le xikarhi.</p> <p>-Mahlawulelo ya marito i yo enela.</p> <p>Xitayili, thoni na rhejisitara swi kayivela nkholukelano.</p> <p>-Hambileswi xitsalwana xi nga xopaxopiwa no hleriwa xi pfa xi va na swihoxo leswi nga erivaleni.</p>	<p>-Wa tikeriwa ku kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo.</p> <p>-Mahlawulelo ya marito i ya madyondza.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwanga hi mfanelo.</p> <p>-Hambiloko xitsalwana xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala.</p>	<p>-Wa tikeriwa ku kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo.</p> <p>-Mahlawulelo ya marito a ya tirhisiwanga hi mfanelo.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwanga hi mfanelo eka xitshuriwa hinkwaxo.</p> <p>-Hambiloko xitsalwana xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala naswona a xi twisiseki.</p>

XIVUMBEKO	4 – 5	3½	3	2½	2	1½	0 – 1
Khodi: X 5 WA TIMARAKA	-Ku na nkhlukulano eka malukelo ya nhlokohaka. -Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela yo kongoma yo hlawuleka swinene. -Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi ndlela ya vuthari swinene. -Vulehi byi fambelana na swilaveko swa xitsalwana.	-Ku na nkhlukulano eka malukelo ya nhlokohaka. -Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela yo kongoma swinene. -Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi mfanelo swinene. -Vulehi hi lebyi faneleke.	-Malukelo ya timhaka to tala ya fambelana na nhlokohaka. -Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela leyi faneleke. -Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi mfanelo. -Vulehi hi lebyi faneleke.	-Malukelo ya timhaka ya fambelana na nhlokohaka. -Vuxokoxoko byin'wana byi andlariwile ku ya hi swilaveko swa nhlokohaka. -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo kambe xitsalwana xa twisiseka. -Vulehi byi tala ku va lebyi faneleke.	-Malukelo ya timhaka tin'wana ya fambelana na nhlokohaka. -Ku na vuxokoxokonyana lebyi andlariweke hi ndlela leyi twisisekaka. -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo kambe xitsalwana xa twisiseka. -Xitsalwana xi lehe/kome ngopfu.	-Malukelo ya timhaka tin'wana a ya fambelani na nhlokohaka. -Mikarhi yin'wana vuxokoxoko bya huhula kambe hungu leri a ri vulaka ra twisiseka. -Swivulwa na tindzimana swa madyondza. -Xitsalwana xi lehe/kome ngopfu.	-Malukelo ya timhaka eka xitsalwana hinkwaxo a ya fambelani na nhlokohaka. -Vuxokoxoko lebyi andlariweke bya huhula. -Swivulwa na tindzimana swi pfuvapfuvanile naswona a swi na nandzelelano. -Xitsalwana xi lehe/kome ku tlula mpimo swinene.

2.1 MEMORANDAMU

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

Swiphiko:

- Mati.
- Gezi.
- Mapatu.
- Tindlu.
- Nkululo.

Swintshunxo:

- Leswi boxiweke hinkwaswo swi lava ku tekeriwa enhlokweni kutani swi lulamisiwa hi xihatla.

[30]

2.2 XIPICHI

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Ku xeweta.
- Ku khensa ku hlawuriwa.
- Matirhelo.
- Mitlhontlho.
- Ku dlayelela.

[30]

2.3 KHOLOMO

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Switsundzuxo mayelana na:

Matikhomelo.

Ku tiyimisela ku dyondza.

Ku hlawula vanghana lavanene.

Ku papalata swiyimo leswi nga n'wi kavanyetaka.

[30]

2.4 PAPILA RA XINGHANA

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Ku n'wi khongotela leswaku a tlhelela exikolweni.
- Nkoka wo pasa giredi 12.
- Nkoka wa dyondzo.

[30]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 30

XIYENGE XA B: RHUBIRIKI YO KOREKETA SWITSALWAMBIKO SWO LEHA (30 WA TIMARAKA)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanyana	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana/bya madyondza	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi
	80 – 100%	70 – 79%	60 – 69%	50 – 59%	40 – 49%	30 – 39%	0 – 29%
VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO	14½ – 18	13 – 14	11 – 12½	9 – 10½	7½ – 8½	5½ – 7	0 – 5
Khodi: VNX 18 WA TIMARAKA	-Ku na vutivi byo ndlandlamuka byo hlawuleka byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlalelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, mahungu hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona a nga humi emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi na nkholukelano hi ku hetiseka naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enerisa swinene na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka.	-Ku na vutivi bya kahle swinene byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlelelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, mahungu hi lamo kongoma naswona a nga humi emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi na nkholukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela ya kahle, na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka.	-Ku na vutivi bya kahle byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlelelo ya mahungu hi lamo kongoma kambe u pfa a humanyana emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi tala ku va na nkholukelano naswona vuxokoxoko lebyi andlariweke byi tala ku seketela nhlokomhaka.	-Ku na vutivi bya le xikarhi byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni kambe a ya onhi mongo wa mhaka. -Vundzeni na timhaka swi na nkholukelano hi ndlela yo amukeleka naswona vuxokoxoko byo talanyana byi seketela nhlokomhaka.	-Ku na vutivi byo enela byo kombisa ku twisisa swilaveko swa xitsalwambiko. -Maangulelo ya xitsalwambiko ya kombisa ku khuma ka miehleketo. Maandlalelo ya mahungu ya pfa ya huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali. -Vundzeni na timhaka swi le ka xiyimo xo enela naswona vuxokoxoko byin'wana byi seketela nhlokomhaka.	-Vutivi lebyi nga kona i bya madyondza ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Maangulelo ya xitsalwambiko ya kombisa miehleketo ya madyondza. Maandlalelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali. -Vundzeni na timhaka a swi talangi ku va na nkholukelano naswona ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokomhaka.	-Ku pfumaleka vutivi bya matsalelo ya xitsalwambiko. -Maangulelo ya xitsalwambiko ya kombisa miehleketo ya madyondza. Maandlalelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali. -Maangulelo ya xitsalwambiko ya kombisa miehleketo ya madyondza, mahungu ya huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali.

	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwambiko lexi hlantswekeke swinene no amukeleka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwambiko lexi andlariweke kahle swinene no amukeleka	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xa kahle no amukeleka.	Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana xa le xikarhi no amukeleka.	-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xo enela no amukeleka.	-Hambileswi nkunguhato &/ mpfapfarhuto wu nga endliwa, xitsalwana a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ra le Kaya naswona xitsalwana a xi andlariwangi kahle.	-Makunguhatelo na mpfapfarhuto wu hoxekile naswona xitsalwambiko xi andlariwile hi ndlela ya xiyimo xa le hansi.
	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya nkhaqato swinene.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya kahle swinene ku ya hi milawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya kahle ku ya hi milawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya le xikarhi ku ya hi milawu ya matsalelo.	-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo enela ku ya hi milawu ya matsalelo, kambe ku na swihoxo leswi kavanyetaka mongo.	-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo, naswona ku na swihoxo leswi kavanyetaka mongo.	-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo.
RIRIMI, XITAYILI NA KU HLELA Khodi: RXH 12 WA TIMARAKA	10 – 12 -Vulongoloxamarito byi endliwile hi nkhaqato hi ndlela ya vutlhari swinene. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla swinene ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	8½ – 9½ -Vulongoloxamarito byi endliwile hi ndlela ya kahle swinene. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	7½ – 8 -Vulongoloxamarito byi kahle naswona marito ya twisiseka kahle. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	6 – 7 -Vulongoloxamarito i bya le xikarhi. Swihoxo a swi onhi nkholuko wa mongo. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi ndlela yo amukeleka ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	5 – 5½ -Vulongoloxamarito i byo enela naswona ku na swihoxo swo tala. -Ntivoririmi wa kayivela naswona a wu enelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	4 – 4½ -Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka. -Ntivoririmi wa ha lava ku antswisiwa naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.	0 – 3½ -Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka. -Ntivoririmi wu lava ku antswisiwa swinene naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.

-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nkhaqato swinene ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi mfanelo ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokomhaka.	-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi ndlela yo enela.	-Matirhiselo ya xitayili, thoni na rhejisitara swi pfa swi nga twisiseki.	-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwangi hi mfanelo.	-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi fambelani na nhlokomhaka.
-Xitsalwambiko xi hava na xihoxo na xin'we hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	-Xitsalwambiko a xi taleriwangi hi swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	-Xitsalwambiko xi na swihoxonyana hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	-Xitsalwambiko xi na swihoxo swa le xikarhi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo.	-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala.	-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala naswona xi hlanganisa nhloko.
-Xitsalwambiko xi na vulehi lebyi faneleke.	-Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Xitsalwana xi tala ku va na vulehi lebyi faneleke.	- Xitsalwana xi komile &/ lehile.	- Xitsalwana xi komile &/ lehile swinene.	- Xitsalwana xi komile &/ lehile swinene.

XIYENGE XA C**XIVUTISO XA 3****3.1 SWILERISO**

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Ku landzelela rivilo leri pimiweke ra movha.
- Ku huma hi nkarhi lowu pimiweke entangeni.
- Ku ka u nga chiki emovheni u famba hi milenge.
- Ku ka u nga nyiki swiharhi swakudya.
- Ku ka u nga bi pongo/huwa.
- Ku papalata swipyopyi.

[20]**3.2 FULAYARA**

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Vito ra vhengele.
- Siku ro pfula hi rona.
- Nkarhi wo pfula na wo pfala.
- Mimbhukuto leyi nga kona.

[20]**3.3 XITIVISO XA RIFU**

Eka nkanelo wa yena mukamberiwa a nga ha katsa leswi landzelaka:

- Mavito ya mufi.
- Ndhawu leyi a a tshama kona na laha a nga ta lahliwa kona.
- Nkarhi wo sungula ntirho.
- Mavito ya mutivisi.
- Vuxaka bya mutivisi na mufi.

[20]

NTSENGO WA XIYENGE YA C: 20
NTSENGO WA TIMARAKA: 100

XIYENGE XA C: RHUBIRIKI YO KOREKETA SWITSALWAMBIKO SWO KOMA (20 wa timaraka)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanyana	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana/bya madyondza	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi
	80 – 100%	70 – 79%	60 – 69%	50 – 59%	40 – 49%	30 – 39%	0 – 29%
	10 – 12	8½ – 9½	7½ – 8	6 – 7	5 – 5½	4 – 4½	0 – 3½
VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO Khodi: VNX 12 WA TIMARAKA	-Ku na vutivi byo ndlandlamuka byo hlawuleka ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana hi vuenti swinene eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona a nga humi emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi na nkhlulukelano hi ku hetiseka naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enerisa swinene na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokohaka.	-Ku na vutivi bya kahle swinene naswona byi fambelana na swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana hi vuenti eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona ku hava mahungu yo huhula. -Vundzeni na timhaka swi na nkhlulukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela ya kahle, na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokohaka.	-Ku na vutivi bya kahle ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo hambanahambana eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu hi lamo kongoma kambe ku na swo huma emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi andlariwile hi ndlela ya le henhlanyana naswona vuxokoxoko byo talanyana byi seketela nhlokohaka.	-Ku na vutivi bya le xikarhi ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo karhi eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni kambe a ya onhi mongo wa mhaka. -Vundzeni na timhaka swi na nkhlulukelano hi ndlela yo amukeleka naswona vuxokoxoko byo talanyana byi seketela nhlokohaka.	-Ku na vutivi byo enela ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu yo enela eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali. -Vundzeni na timhaka swi le ka xiyimo xo enela naswona vuxokoxoko byin'wana byi seketela nhlokohaka.	-Vutivi lebyi nga kona i bya madyondza ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Kombisa ku lemuka mimbangu hi ndlela ya madyondza eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa huhula. -Vundzeni na timhaka a swi talangi ku va na nkhlulukelano naswona ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokohaka.	-Ku pfumaleka vutivi ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -A nga na vutivi byo kota ku lemuka mimbangu yo hambanahambana eka timhaka to tsala. -Maandlelelo ya mahungu ya huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa huhula. -Vundzeni na timhaka a swi na nkhlulukelano naswona ku na vuxokoxokonyana lebyi seketelaka nhlokohaka.

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsarisu

Phendla

Phendla

	<p>-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana lexi hlantswekeke swinene no twisiseka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya nkhaqato swinene.</p>	<p>-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana lexi hlantswekeke no twisiseka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya kahle ku ya hi milawu ya matsalelo.</p>	<p>-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana xa kahle swinene no twisiseka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo.</p>	<p>-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana xo amukeleka no twisiseka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya le xikarhi ku ya hi milawu ya matsalelo.</p>	<p>-Vumbhoni bya nkunguhato &/ mpfapfarhuto byi tikomba hi ku va ku tumbuluxiwile xitsalwana xo enela no twisiseka.</p> <p>-Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo enela ku ya hi milawu ya matsalelo, kambe ku na swihoxo leswi nga lo tlangandla, erivaleni.</p>	<p>-Hambileswi Nkunguhato &/ mpfapfarhuto wu nga endliwa, xitsalwana a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ra le Kaya naswona xitsalwana a xi andlariwangi kahle.</p> <p>-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo, naswona ku na swihoxo leswi nga lo tlangandla, erivaleni.</p>	<p>Nkunguhato &/ mpfapfarhuto a swi andlariwangi hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsalwana i ya xiyimo xa le hanshi.</p> <p>-Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo.</p>
--	--	--	---	--	---	--	--

RIRIMI, XITAYILI NA KU HLELA	6½ – 8	6	5 – 5½	4 – 4½	3½	2½ – 3	0 – 2
Khodi: RXH 8 WA TIMARAKA	-Vulongoloxamarito byi endlwile hi nkhaqato hi ndlela ya vuthari swinene. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla swinene ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nkhaqato swinene ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka. -Xitsalwambiko xi kala na xihoxo na xin'we hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Vulongoloxamarito byi endlwile kahle swinene naswona byi andlariwile hi nkhaqato -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi mfanelo ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka. -Xitsalwambiko xi tala ku va xi nga ri na swihoxonyana hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Vulongoloxamarito byi kahle naswona marito ya hlayeka kahle. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokomhaka. -Xitsalwambiko a xi taleriwangi hi swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.	-Vulongoloxamarito i bya le xikarhi. Swihoxo a swi onhi nkhluko wa mongo. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi ndlela yo amukeleka ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi ndlela yo enela. -Xitsalwambiko xi na swihoxo swa le xikarhi hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi tala ku va na vulehi lebyi faneleke.	-Vulongoloxamarito i byo enela naswona ku na swihoxo swo tala. -Ntivoririmi wa kayivela naswona a wu enelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwile hi mfanelo ku ya hi nhlokomhaka. -Hambileswi xitsalwambiko xi nga xopaxopiwa no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala. -Xitsalwana xi komile &/ lehile.	-Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka. -Ntivoririmi wa ha lava ku antswisiwa naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi fambelani na nhlokomhaka. -Hambileswi xitsalwambiko xi nga xopaxopiwa no hleriwa, xitsalwana hinkwaxo xi lo pyi, hi swihoxo. -Xitsalwana xi komile &/ lehile swinene.	-Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka. -Ntivoririmi wu lava ku antswisiwa swinene naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitsalwana hinkwaxo xi lo pyi, hi swihoxo naswona xi hlanganisa nhloko hambileswi xi nga xopaxopiwa no hleriwa. -Hambileswi xitsalwambiko xi nga xopaxopiwa no hleriwa, xitsalwana hinkwaxo xi lo pyi, hi swihoxo. -Xitsalwana xi komile &/ lehile swinene.